

Umjesto pogovora

Mīr Findiriskī u Indiji

Mīr Abu'l-Qāsim Findiriskī bio je poznati učitelj filozofije u Isfahānu, a ljudi poput Sadra al-Dīna Shīrāzīja (koji je postao veliki filozof svojeg doba) i Sarmada Kāshānīja,²⁶⁵ sufijskog pjesnika koji je bio Dārā Shikōhov učitelj i duhovni vodič,²⁶⁶ bili su među njegovim učenicima. Mīr Findiriskī nije bio plodan autor i, usprkos svojoj slavi, naše znanje o njegovom životu je vrlo oskudno. Piscu *takdhirata* jednoglasno hvale njegove zasluge kao filozofa i pjesnika, ali nam ne kazuju puno o njegovoj karijeri. Od njegovih radova imamo tek malu raspravu na perzijskom o znanostima (*Risāla-i Sinā'iyya*) sa filozofskog stajališta, mističko-filozofsku *qasīdu* koju je navodio u antologijama i komentirao Sharīf Dārābī²⁶⁷ te izvjestan broj *ghazala*, *rubā'ija* i stihovanih fragmenata, od kojih su neki sufijskog kolorita. Pored ovih, postoje njegova djela o perzijskom prijevodu *Laghu-yoga-vāsishtha*, koje je napisao tijekom kasnog razdoblja svojeg života. Ova potonja djela ćemo raspraviti na narednim stranicama.

Najveći broj pisaca *tadhkirata*, koji daju njegovu biografiju, kažu da je otišao u Indiju i da je ostao tamo kada su ona nastajala. Mīr Findiriskī jamačno nije otišao u Indiju kako bi stekao slavu ili obogatio se, kao što je izvjestan broj njegovih suvremenika uradio. On je već bio dobro poznat filozof u svojoj domovini i osobno ga je poznavao i uvažavao Shāh 'Abbās I (1557–1629). Znamo da u Indiji nije bio povezan sa bilo kojim dvorem mogulskih vladara. Wālih Dāghistānī (18. stoljeće), koji piše biografije perzijskih pjesnika i pisaca, u svojoj *Riyād al-shu'arā'* naziva Mīr Findiriskīja „Aristotelom ovog doba u filozofiji (*hikmat*) i Abū Yazīdom ovog vremena u misticizmu (*tasawwuf*)“ te kaže da je u Indiji živio povučeno i da je vrlo malo bio angažiran.²⁶⁸ Međutim,

²⁶⁵ Usp. *Dabistān-i madhāhib*, Cawnpore, 1904, str. 242.

²⁶⁶ Usp. Yusuf Husain, *Glimpses of Indian Medieval Culture*, Bombay, 1973, str. 46–47.

²⁶⁷ *Tuhfat al-murād: Sharh-i qasīda-i hikmiyya-i Mīr Ab'l-Qāsim Findiriskī*, Tehran, 1337. h.; *Risāla-i sinā'iyya* je tiskana u Indiji zajedno sa *Tūsī's Akhlāq-i Nāsirī* (Bombay, 1267. H.) te u Iranu (Mashhad, 1317. H.) S. Jalāloddin Āshtiyani (co-ed. Henry Corbin) u: *Anthologie des Philosophes Iraniens depuis le XIIIe siecle jusq'à nos jours*, tom I (Tehran – Paris, 1971), str. 63–97, daje izbore iz *Risāle* skupa sa druga dva djelceta koja je napisao Mīr Findiriskī.

²⁶⁸ MS. br. 57, Asiatic Society of Bengal, str. 35–36.

Dāghistānī dodaje da je Mīr imao razgovor s indijskim kraljem, ali nam ne kaže koji je kralj posrijedi.

Međutim, postoji nekoliko pripovijesti i opaski o Mīr Findiriskī-jevim idejama i stajalištima koje bacaju značajno svjetlo na njegov karakter. Sljedeća pripovijest se pojavljuje u Dāghistānījevoj *Riyād al-shu‘arā*, a jednu njezinu verziju na engleski je preveo E. G. Browne.²⁶⁹ Kaže se da je Abu’l-Qāsim bio skrajnje nemaran spram svojeg izgleda, oblačeći se kao *derviš*, izbjegavajući društvo bogatih i uglednih, te povezujući se neuglednim skitnicama. Jednog dana mu je Shāh ‘Abbās, htijući da ga ukori zbog druženja s tako niskim svijetom, kazao: „Čujem da određeni studenti kultiviraju društvo skitnica i da promatraju njihove sramotne rasonode.“ Mīr Findiriskī je odgovorio: „Uvijek se krećem u takovrsnim krugovima, ali nisam vidio niti jednog od ovih studenata tamo.“

Autor *Daibistān-i madhāhiba* piše: „Dobro je znano da je, upitan jednom o tomu zašto se ne pokorava zakonu i ne ide hodočastiti Mekku, odgovorio sljedeće: ‘Ne idem ovim obzirom, budući da moram tamo zaklati ovcu vlastitim rukama.’“²⁷⁰

Isti autor kaže da je Mīr kroz svoju komunikaciju s učenicima Ādhara Kaivāna²⁷¹ postao štovatelj Sunca, te da se sustezao od okrutnosti spram živih bića.²⁷²

Potom, u pogledu krutosti i antisufijskih stajališta religijskih autoriteta tijekom safavidskog razdoblja jasno je da Mīr Findiriskī, sa svojim ekstremno liberalnim, univerzalističkim i nekonformističkim idejama, nije smatrao laskim živjeti i podučavati u postojećem iranskom religijskom i intelektualnom okruženju. Znamo da se Sadr al-Dīn Shīrāzī, Mīrov mlađi suvremenik i nekad njegov student, morao suočiti s ozbiljnim problemima i poteškoćama zbog svojih filozofskih ideja, a jednako tako znamo da je tijekom ovog razdoblja, među izvjesnim brojem ljudi koji su bili privučeni u Indiju zbog ovosvjetskih ciljeva, postojalo slobodnih mislitelja i nemuslimana koji su migrirali tamo zbog slobode mišljenja i vjeroispovijesti koju su mogli uživati. Mnogi od ovih pridošlica se spominju u suvremenim perzijskim historijama i biografskim knjigama (*tadhkirat*) koje su napisane u Indiji, a autor

²⁶⁹ *A Literary History of Persia*, vol. IV, Cambridge, 1959, str. 257–58.

²⁷⁰ *The Dabistān*, engl. prijevod D. Shea i A. Troyera, Paris, 1843, Vol. I, str. 140.

²⁷¹ Ādhar Kaivān je bio vođa heretičke zoroastrijske sekte, koji je napustio Shīrāz koncem 16. ili početkom 17. stoljeća i nastanio se u Patni. O njegovom životu i idejama vidjeti *Dabistān-i madhāhib*, Cawnpore, 1904, str. 2–57.

²⁷² Usp. *The Dabistān-i madhāhib*, str. 35.

Dabistān-i madhāhiba daje nam imena adharkaivānīja i zorostrijanskih imigranata koji su se nastanili u različitim indijskim gradovima.²⁷³

Sukladno Dābistanu (vidjeti iznad), Mīr Findiriskī je bio povezan s učenicima Ādhar Kaivāna, a ne sa samim Ādhar Kaivānom. Ako prihvatimo ovaj iskaz, možemo izvesti zaključak da je Mīr došao u Indiju otprilike iza 1618, a to je godina u kojoj je Ādhar Kaivān umro, te, budući da je Mīr živio do 1640–41, njegove posjete Indiji su bile tijekom kasnijeg dijela njegovog života. Njegova povezivanja s ādharkaivānima nisu mogla biti tako duboka, jer nema dokaza u njegovim djelima da je on bio povezan s ovom grupacijom i niti jedno od brojnih djela ove sekte ga ne spominje. Međutim, s druge strane, iz njegovih bilješki sa margina na perzijskom prijevodu *Laghu-yoga-vāsishthe*, iz njegovih opaski o hinduskim vjerovanjima, te iz njegovog velikog divljenja za *Yoga-vāsishtha* možemo zaključiti da se tijekom svojeg boravka u Indiji pokušao upoznati sa hinduskim religijskim i filozofskim stajalištima.

U Indiji se vjerojatno naselio u Patni, gdje su se Ādhar Kaivān i njegovi sljedbenici već učvrstili. Na početku ovog razdoblja angažirao se u proučavanju ovog predmeta, te je morao pročitati literaturu koja mu je bila dostupna u prijevodu. Također je morao pročitati Bīrūnījeva djela, jer u svojim bilješkama na margini perzijskog prijevoda *Laghu-yoga-vāsishthe* ukazuje na Bīrūnījev *Pātanjala*.²⁷⁴ I kao što Mīrove bilješke sugeriraju, on je znao unekoliko sanskrt, koji je morao naučiti od domaćih učitelja. U bilješci u *Kalpa-vriksha* („Drvetu želja“), koji se javlja u *Laghu-yoga-vāsishtha* (VI. 9. 553), on kaže: „i kao što to znam iz proučavanja ovog jezika, KLP (= *kalpa*) znači želja, a BRJ (= *vriksha*) znači drvo.“²⁷⁵ Na drugom mjestu, žaleći se na pogreške u prijevodima i poteškoće koje su involvirane u sanskrtskoj učenosti, kaže: „Prijevodi ovih djela sadrže brojne greške, budući da su sanskrtska djela prvo prevedena na zajednički hidski za prevoditelje, a potom su ih oni preveli na perzijski s hidskog. Same njihove teološke ideje su teške za razumijevanje, a sanskrt je još teži od toga. Brahmani našeg doba ne znaju ni sanskrt, niti teologiju dobro, a prevoditelji koji ih citiraju su još i gori. Sanskrt, u usporedbi sa bilo kojim drugim jezikom, obiluje sinonimima i izvedenicama, a napose su brojne riječi za razne aspekte i

²⁷³ *Dābistan-i madhāhib*, str. 35.

²⁷⁴ Za Bīrūnījevo djelo o Indiji vidjeti sadašnji autorov članak „Bīrūnī wa Hind“ u: *Essays on al-Bīrūnī*. High Council of Culture and Arts, Tehran, 1973, str. 242–91; i Fathullah Mujtabai, *Hindu-Muslim Cultural Relations* (lecture I), New Delhi, 1978.

²⁷⁵ Rukopis u našem posjedu, folio 504.

kvalitete stvari. Primjerice, djevojka prije puberteta se zove imenom, kad uđe u pubertet označava se drugim imenom, a kad postane trudna posve druga riječ se koristi za nju. Svako od ovih imena jednako tako posjeduje simboličko značenje koje mu je pridodato.²⁷⁶

Gornje opaske ukazuju na to da je Mīr Findiriskī bio ozbiljno unesen u ono što je radio te da je jednako tako imao kritički odnos prema materijalu koji mu je bio dostupan.

U onome što slijedi pokušat ćemo dati kratki prikaz njegovih djela o perzijskom prijevodu *Laghu-yoga-vāsishtha*.

Yoga-Vāsishtha, također nazvana *Mahā-Rāmāyana*, *Arsha-Rāmāyana* ili *Vāsishtha-Rāmāyana*, filozofsko je djelo koje se sastoji od preko 23.000 rimovanih strofa (šloka). Napisao ju je nepoznati autor, ali se tradicionalno pripisuje Vālmikīju, za kojeg se kaže da je bio autor *Rāmāyane*. Datum nastanka djela je također nepoznat, ali sukladno modernim istraživanjima, sastavljeno je između 5. i 8. stoljeća po Kristu.²⁷⁷ Djelo je dugi dijalog između mudraca Vasishthe i princa Rāma Candre te se sastoji od 55 pripovijesti kojima mudrac ilustrira svoja učenja svom kraljevskom učeniku. Filozofski sadržaj ovog djela je u biti monistički idealizam, sličan *advaita-vedānti* Sankarine škole, uprošćen i populariziran kroz pripovijesti, mitske legende i različite analogije.

Sama *Yoga-vāsishtha* nikada nije prevedena u perzijski, međutim, tijekom 16. i 17. stoljeća dvije njezine sažete verzije, tj. *Laghu-yoga-vāsishtha* Gaude Abhinande (9. stoljeće) i *Yoga-vāsishthasāra*, prevedene su u perzijski i napisano je nekoliko djela o ovim skraćenim oblicima.²⁷⁸

Izvjestan broj perzijskih prijevoda i radova utemeljenih na njojzi, *yoga-vāsishtha* literatura i izobilje rukopisnih primjeraka ovih djela u javnim i privatnim bibliotekama, ukazuje na činjenicu da je ova literatura bila od naročitog interesa i da je privlačila u ta vremena ne samo hinduiste već jednako tako i muslimane. Njojzi su se divili i cijenili je takvi muslimanski mislitelji i intelektualci kao što su Faidī, Mīr Findiriskī i učeni princ Dārā Shikoh. Ovo nije bilo samo zbog slobodnog i jednostavnog stila ovih djela, a izobilna upotreba pripovijedanja čini njihov filozofski sadržaj lakše shvatljivim, nego jednako tako i zbog

²⁷⁶ Fol. 170, rukopis spomenut u bilješki 11 iznad.

²⁷⁷ B. L. Atreya, *The Philosophy of the Yoga-vāsishtha*, Madras, 1936, str. 27; S. N. Dasgupta, *A History of Indian Philosophy*, Vol. II, str. 131.

²⁷⁸ Za *yoga-vāsishtha* literaturu u perzijskom vidjeti Fathullah Mujtabai, *Hindu-Muslim Cultural Relations*, New Delhi, 1978, str. 81–84.

sličnosti koja postoji između *advaita* filozofije *yoga-vāsishtha* i panteističke tendencije koja je često bila prominentna u islamskom mističkom mišljenju.

Laghu-yoga-vāsishthu je u perzijski prvi preveo Nizām al-Dīn Pānīpatī na inzistiranje princa Salīma (Laler Jahāngir), sina Akbara Shāha, kada je bio prestolonasljednik.²⁷⁹ Ovaj prijevod je privukao Mīr Findiriskījevu pozornost i duboko ga zainteresirao za hindusko religijsko i filozofsko mišljenje.

Sada se okrenimo njegovim radovima o ovoj knjizi. Opisi se temelje na našem istraživanju rukopisa.

1. Bilješke na marginama na Nizām al-Dīnov prijevod *Laghu-yoga-vāsishtha*.²⁸⁰ Ove bilješke su opsežne i pokrivaju margine gotovo svih folija rukopisa ovog djela. Svaka bilješka završava sa Mīrovim inicijalima QS (za Abu'l-Qāsim), a prepisivači dodaju uobičajeno ovome dva slova RH (za *rahamahu 'l-lāh* – Božiji mir neka je na njega). U ovim bilješkama on pokušava razjasniti zakučasta mjesta, stavljajući ih u različite frazeologije, njihovim poređenjem s islamskim filozofskim idejama ili, povremeno, uvodeći platonijanska ili aristotelijanska stajališta. Katkada nastoji napraviti poboljšanja u prijevodu na osnovu vlastitog razumijevanja teksta, a za neke pripovijesti ove knjige daje vlastite alegorijske interpretacije. Često, kako bi podupro valjanost hinduskih religijskih učenja, navodi kur'anske ajete ili izreke Poslanika ili imama. U ovim bilješkama nalik pismu katkad postaje vrlo jasno da on ne dvojbi oko božanstvenog karaktera hinduskih svetih tekstova.

2. Glosar. Glosar koji je sačinio za perzijski prijevod *Laghu-yoga-vāsishtha* sadrži veliki broj religijskih ili filozofskih pojmova koji su korišteni u ovom tekstu u pučkim izgovorima. Ispitivanje objašnjenja će pokazati da su općenito izvedeni iz samog teksta i postavljeni u abecedni poredak, s nakanom da pripomognu čitatelju da pronađe značenje riječi, ukoliko ih ne zna ili se ne može sjetiti gdje ih je vidio na prethodnim stranicama. Ovaj glosar je pridodat, pod Mīrovim imenom, u najvećem dijelu rukopisa Nizām al-Dīnovog prijevoda, a zaseban primjerak je sačuvan u središnjoj biblioteci Sveučilišta u Teheranu.²⁸¹

²⁷⁹ Ovu knjigu je nedavno tiskao M. R. Jalālī Nā'īnī u Teheranu, međutim, on je izostavio Mīr Findiriskījeve bilješke na marginama iz svojeg izdanja.

²⁸⁰ Rukopis br. 651, Majlis Library, Tehran; rukopis sačuvan u biblioteci Āstā-i Radawī, Mashhad, opisan u *Fihrist-i Kutub...* Āstān-i Quds-i Radawī, Vol. IV, str. 339, 400; rukopis u posjedu sadašnjeg pisca, nedatiran, ali ne kasnije od početka 18. stoljeća.

²⁸¹ Rukopis br. 528; vidjeti *Bibliothèque de l'Univer. de Teheran*, Collection Mishkāt (Vol. III, 1333. Sh. 9, br. 528).

3. Stihovi koji izriču pohvalu *Yoga-vāsishthi*. Pasaž u kratkom stihu, koji se pojavljuje na prednjim stranama rukopisa Nizām al-Dīnovog prijevoda, kao i na prednjoj strani rukopisa *Muntakhab-i jūg-basasht*, i koji nosi Mīr Findiriskījevo ime, veliča duhovnu vrijednost *Yoga-vāsishtha* i uspoređuje njezinu vrijednost i izvrsnost s onom Kur’ana. Budale su oni, kaže on, koji se drže vanjštine i ne vide preko doslovnih oblika. Doslovni prijevod ovih stihova bi se čitao ovako:

Ove riječi su u svijetu nalik vodi,
Čiste, i one koje povećavaju mudrost, čak i kao Kur’an.
Čuvaj Kur’an i Poslanikove tradicije,
Niko ne posjeduje kazivanja ove vrste.
Neznalica koji čuje ove riječi,
Ili koji vidi ovaj suptilni način izražavanja,
Pristaće samo na izvanjsku formu,
I time on od sebe pravi ludu.²⁸²

4. *Muntakhab-i jūg-basasht* (izvaci iz *Yoga-vāsishtha*). Ovo se djelo sastoji od većeg broja izvadaka iz Mizām al-Dīnovog prijevoda *Laghu-yoga-vāsishtha*, skupa sa dijelovima perzijske sufijske poezije preuzete iz djela takvih pjesnika kao što su ‘Attār, Rūmī, Sayyid Husainī, Shabistarī, Hāfiz, Ahwadī, Maghribī, Ni‘mat-allāh Walī, Qāsim Anwār i Fānī Isfahānī. Svi su oni živjeli u 15. ili prije 15. stoljeća po Kristu, izuzev potonjeg Fānī Isfahānija, sufijskog pjesnika s kraja 18. stoljeća²⁸³ koji je umro u Isfahānu 1807. godine, a skoro polovica ovih pasaža u stihu koji su navedeni u ovoj kompilaciji su iz njegovih djela. Ali, s druge strane, dva od najstarijih i najpouzdanijih rukopisa ovog djela nose ime Mīr Findiriskija kao autora. Ne mislimo da uključenje Fānījevog imena i stihova u ovo djelo može samo po sebi negirati Mīr Findiriskījevo autorstvo. Dokaz su ova dva rukopisa, koji su prepisani iz različitih kopija u različita vremena i različitim rukopisom, i snažan je da bi bio protuteža kroz uključenje ovih rimovanih fragmenata koji su, po svojoj prilici, bile kasnije interpolacije u ovaj tekst. Povećanje starijih djela novom materijalu bila je vrlo uobičajena praksa u prošlosti i teško da možemo pronaći neki rukopis slobodan od kasnijih interpolacija. Neprikladan broj Fānījevih rimovanih stihova u ovom djelu, u usporedbi

²⁸² Za izvorni perzijski stih vidjeti ispod.

²⁸³ Hidāyat, u: *Majma‘ al-Fusahā* (pod Fānī), kaže da je napustio Indiju i nastanio se u Isfahānu, gdje je umro 1222. hidžretske godine.

sa dijelovima preuzetim od drugih pjesnika, sam je po sebi čudna činjenica koja ukazuje na to da je riječ o kasnijim dodavanjima. Drugo čudno mjesto koje trebamo primijetiti u svezi s ovim jeste to da su, izuzimajući Fānīja koji je umro 1807. godine, svi pjesnici čije su poeme uključene u ovoj kompilaciji živjeli prije sredine 15. stoljeća i nijedan drugi pjesnik u razdoblju od tri i po stoljeća između nije naveden u ovom djelu. Vjerujemo da sva ova razmatranja podržavaju stajalište da Fānījevi stihovi nisu bili dio izvorne kompilacije. Prema tome, oslanjajući se na evidenciju ova dva rukopisa koja su opisana ispod, *Muntakhab-i jūg-basasht* se mora posmatrati kao djelo Mīr Findiriskīja, ono u kojemu je pokušao ponuditi komparativnu prezentaciju hinduskog i muslimanskog misticizma.

Opisi ova dva rukopisa, koji nose Mīr Ab'l-Qāsim Findiriskījevo ime kao autora, su sljedeći:

1) Rukopis u tipičnom nast'liq, 4½ × 7 inča (mjera = 2,5 cm), 98 stranica, datiran 1231/1816, izvorno je pripadao gosp. A. Afshāru Shīrāzīju, a sada se čuva u biblioteci Sveučilišta u Shīrāzu (nije katalogiziran):

Muntakhab-i jūg-basasht, koji je Sayyidu'l-hukamā' Mīr Abu'l-Qāsim Findiriskī, neka mu se Bog smisluje – s hindskog preveo u jednostavni perzijski, te u opisu kazao sljedeće stihove:

Kao voda je na svijetu ova besjeda:
Čista je i znanje širi, poput Kur'ana.

Ako Kur'an i Predaju zanemariš,
Niko tako nije u stanju da govori.

Kada neznalica čuje ove besjede
Ili izraze ove suptilne pomiriše,

Samo pojavnost njihovu on prihvaća,
Jer on samog sebe jedino ismijava.

Knjiga *Muntakhab-i jūg-basasht*, iz napisa Abu'l-Qāsima Findiriskīja, neka mu je sveta tajna, koja je napisana stilom *Yoga-vāsishthe*.